

--- totas illas leudas et usaticos atque passatges qui donantur --- in castris de *Exuvert* et de *Orpesa*, vel term. heremis vel populatis» (*CoDoACA* VIII, 45.12 i 45.8); reproduït exactament en *BSCC* XIV, 169, amb lleus modernitzacions per Mirets. (*BABL* II, 266). Si els templers arribaren a apoderar-se de Xivert no consta pas; sí que prengueren l'immediat castell de *Polpís* («*Polpiz*»), i que el rei Anfós els el va atorgar per carta de 1189 (Ferrandis, p. 24, n.2).

1225: «castrum et villam de *Exivert*» (*BSCC*, XIV, 171). En tot cas no és segur que quedés fermament en mans dels cristians fins a la tardor de 1233, en què ja havia avançat molt la conquesta de Jaume I, fins a Peníscola. Cervera i més enllà. 1233: «castrum quod dicitur *Xuwerth*» (Huici I, 200; *BSCC* XIV, 133). 15 19 abril 1234: el comanador dels Templers reunint amb l'alfaquí de Xivert, Addalla Ben Jucef i l'alcait «Aucat Dintiuper» i els altres moros xivertins, els donen l'extensa carta de poblament i capitulacions p.p. Ferrandis, pp. 28ss., en la qual apareix repetidament «castrum *Exiverti*» (p. 28); es respectarà la llei o «çuna», l'administració de justícia i els costums tots dels sarraïns, i fins es promet que si algun dels pobladors moros que se'n vagin («si aliquis sarraiceus de *Exiverto*»), torna abans d'una any («redire ibi 25 volerit») se li retornaran les propietats (p. 30) i també a ell se li permetran les «consuetudines *Exiverte*» o «de *Exiverto*» (pp. 31, 32).

Des de llavors va quedant fixada la forma *Exivert*. Jaume I, en fer pla de conquesta del Regne de Val. 30 diu en la Crònica: «quan hajam presa Borriana --- aquels castels qui son a espatles així con és Peníscola e Cervera e *Exivert* e Polpís e les Coves --- s'auran a retre» (§130, A. 178 7d) i: «quan hoiren lo Mestre del Temple --- que Nòs havien Peníscola, a poch dies 35 vench lo M. del Temple a *Exivert* --- con nostre avi lus havien donades --- dixeren als sarraïns de dits lochs --- que'ls rendessen los castells.

1273: permís als veïns de Peníscola per tallar llenya, datat en el lloc en estudi però Mtz.Fdo., hi modernitza el nom (*DocValACA*, I, 1439). 1289: *Xivert*. 1335: «notarii publici de *Alcalá* termini *Exiverti*» (Ferrandis, p. 32). 1382: *Exivert* (*BSCC*, XIV, 461). S.XVI: *Chivert* (Memorial Muñoz, *BSCC* XIV, 431).

Encara Cavanilles usa la forma correcta: «*Chivert*, 45 Polpís y Alcalá eran las tres villas de la encomienda de Alcalá del Maestrazgo de Montesa» (I, 28-289); i també Font Rius, a prop. de cartes de població parla de l'Aljama de *Chivert* (*C.d.p.*, p. 786). La forma amb *-sb-* és d'aparició recent en l'ed. del cens de 1609 50 sembla ser modernització de Reglã o Boronat² car l'avaluació governativa de c. 1600 encara posa *Chivert* (amb 38 moriscos, darrere *Alcalá* que hi té 200 cases de cristians vells (*El Arch.* IV, 386a). I la descripció dels límits del Regne (c. 1570) posa: «la atalaya de 55 *Chivert* a 1/2 legua de la Torre de Oropesa» i segui-

da de la Torre d'Irla i la «Talaia del Almadum» (*El Arch.* IV, 379). A part de la qüestió de la forma del nom, observem que aquest sempre es refereix a una localitat distinta de la d'Alcalá: no sols un castell sinó 5 «castell e vila» (doc. de 1225), i amb habitants moros, en nombre considerable, encara que a Alcalá ja hi ha 200 cristians (avaluació de c. 1600), Cavanilles precisa: «t r e s villas *Chivert*, *Alcalá* i Polpís».

D'aquesta enumeració de les variants ben acurada i compulsades, resulta: 1r.: que la forma amb *-sb-* (*Chisbert* o *Xisbert*) no és més que una CORRUPCIÓ recent d'alguns que ho han confós capritxosament amb el cognom *Gesbert*, *Gispert*, en pronúncia apitxada *Chf-*. I 2n., que la forma antiga era amb *EX-* inicial, c o n s t a n t en tota l'E.Mj. en dotzenes de testimonis (fora d'un *Xuvert* citat només per Carres Candi). Després s'elimina la *E-* per afèresi: el fet corrent sempre i pertot: confusió amb preposicions i conjuncions, i aquí encara afavorit per l'ús (més corrent ara) darrere *de*, com determinatiu: *Alcalá de Xivert*.

Hi ha, però, d'altra banda una variant antiga amb *u* darrere la *x* que mereix molta atenció. No sols perquè és la que apareix als dos documents més antics —els anteriors a la conquesta cristiana—, i repetida dos cops en el venerable pergami de 1169: «castrum de *Exuvert*» en aquest i «castrum quod dicitur Yaqut» (S. XIV) (III, 254) dóna el nom del castell: justament ben vocalitzat «qal'a *šubirt*», com un fort castell a la costa marina d'Al-Andalus a dos dies de Tortosa.³

I encara en tenim un altra confirmació del temps dels moros. Marsili i Quadrado (118 i 305) en l'ed. d'aquesta important i arcaica crònica, mall. del S. XIV, diuen que Xuaip, el capítost dels moros resistents a les muntanyes de Mallorca, després de la presa de la Ciutat, era nadiu d'allí (de Xivert). En efecte així consta també en la mateixa Crònica de Jaume I: «hi havia 3 milia moros d'armes, qui eren en aqueles 40 montanyes de Sòller e d'Almeruǵ de Ba<n>yalbahar --- e era lur cap Xuaip, qui era natural de *Xuvert*⁴ e havia ab él de 20 a 30 hòmens a caval» (§98, Ag. 148.11).

Que el nom (*Exivert*) estava fortament arrelat entre els moros en tenim encara altres proves. Tal com l'emigrat a Mallorca, un altre estava establert i amb propietats dins la ciutat de València, quan fou presa la ciutat. Car en el Rept. de Val. es consigna una donació de terres del «horto de Mahomat *Exiverti*» (Bof. 244.28). Era el gentilici *aš-šiberti*, format amb el sufix *-i*, que hem vist aplicat ara als habitants d'Alcalá; i que ha deixat un altre rastre, fins ara, en la toponímia menor del terme de Morvedre: la «kagaõra de *čiberti*», on veiem el *č* emfàtic (sonor) canviat en *d*, i l'accent reculat a la síl·laba penúltima, tancada, segons la norma del parlar morisc. Un altre nom de